

menském. Džibladze se domnívá, že Komenský jako pokrokový myslitel v oblasti vědy, musel být nutně filozofickým materialistou a že všechno, co v jeho díle odkazuje k náboženské víře, je nutnou daní, kterou platili tehdejší filozofové a kulturní činitelé vůbec strachu před inkvizicí. Vychází přitom ze zkušeností s Brunovým a Galileovým procesem a rozšiřuje je na celkovou duchovní situaci Evropy první poloviny 17. století. Filozofie tehdejších myslitelů (nejenom Komenského) se mu tak jeví jako vnitřně rozpolcená přičemž značná část jejich díla slouží podle jeho názoru pouze k tomu, aby zamaskovala náboženským klišé progresivní materialistické názory obsažené v částech ostatních. Při četbě často násilných interpretací — a s nimi se v Džibladzeho knize setkáváme snad na každé stránce — lze jen lítovat, že se v seznamu literatury, kterou Džibladze použil, neobjevilo ani jedno historické dílo věnované tomuto období a jeho mentalitě. Zdá se, že podstatný ana-chronismus je vlastní už Džibladzeho metodě, podle níž je třeba při rozboru díla jednotlivých osobností zdůrazňovat jejich pozitivní přínos a všechny jejich „chyby“ (u Džibladzeho bez uvozovek) připsat na vrub jejich doby (s. 21). Poukaz na dobu přitom zůstává — alespoň pokud se týká doby Komenského — značně abstraktní.

Přes tuto výtku se domnívám, že kniha G. N. Džibladze upozornila v sovětské literatuře žádoucím způsobem — po knize D. Lordpanikidze z roku 1970 — na Komenského osobnost a pokud vyvolá spory nebo diskuse, bude toto její působení přirozeně jen prospěšné.

Ivana Holzbachová

Jiří Gabriel: Filozofie Josefa Tvrdeho. K dějinám české filozofie mezi dvěma světovými válkami. Jako 238. svazek Spisů filozofické fakulty vydala Univerzita J. E. Purkyně v Brně — filozofická fakulta; 184 stran, z toho 8 stran obrazových příloh, náklad 500 výtisků, Brno 1982.

Ve zpracování dějin novodobé české filozofie je stále ještě dost mezer, a to zvláště pokud se týká meziválečného období, jakož i let po osvobození. Není cílem tohoto příspěvku provést výčet — a vůbec již ne hodnocení — prací z poslední doby, které chtějí tyto mezery alespoň zčásti zaplnit. (O tom, jak málo frekventovaná je připomenutá problematika, přesvědčí ostatně Gabrielův soupis literatury o Tvrdeho na s. 125—126 jeho práce i seznam další literatury, tamtéž, s. 159—160.) Nelze však nepřipomenout alespoň publikaci dalšího brněnského autora a Gabrielova kolegy z katedry marxistické filozofie a logiky Jiřího Cetla *Český pozitivismus*, která vyšla rovněž ve Spisech filozofické fakulty (Brno 1981). Za příklad hlubokého a fundovaného zájmu o starší období filozofie u nás pak považujeme Loužilovy práce věnované osobnosti Bernarda Bolzana. Cetlovi i Gabrielovi monografii — pochopitelně spolu s očekávanými dalšími pracemi zaměřenými na jednotlivé osobnosti, respektive základní problémy anebo úseky z dějin novodobé české filozofie — je možno pokládat za věčný a také nutný podklad k jejich syntetickému zpracování v budoucnosti.

Gabriel sice nepatřil k žákům Josefa Tvrdeho (narozeneho 11. září 1877 v Tuři u Jičína, který klasickou filologii a filozofickou propedeutiku studoval na filozofické fakultě Karlovy univerzity, po absolvování fakulty působil až do roku 1914, kdy byl přeložen do Brna, jako středoškolský učitel ve Vyskové a poté byl cele spjat s brněnským prostředím až do doby tzv. protektorátu, kdy zemřel v koncentračním táboře v Mauthausenu 13. března 1942), neboť brněnskou filozofickou fakultu studoval až po roce 1945. V úvodní poznámce ke své knize se však vyznává z toho, že nejen on, nýbrž i mnozí další z tehdejších studentů — přestože si osvojovali především základy marxistické filozofie — pokládali Tvrdeho za jednoho z povoláních rádců při vstupu do sféry filozofického myšlení, moderní logiky i metodologie věd a oblíbili si zvláště jeho studijní příručky, především *Průvodce dějinami evropské filozofie*. Což ostatně platí i o dalších generacích posluchačů filozofie — a snad ne jenom v Brně. Gabriel také o osobnosti J. Tvrdeho, „jeho filozofii“, řečeno lapidárně podle titulu Gabrielovy práce, jakož i Tvrdeho působení na filozofické fakultě

tehdejší Masarykovy univerzity (po roce 1920) již nejednou publikoval, a to například ve fakultních sbornících, naposledy u příležitosti čtyřiceti let od jeho smrti v roce 1982. Rovněž Gabrielova monografie vlastně vychází k tomuto výročí a připomíná tak Tvrděmu antifašistu, „filozofa moderní humanity“, jak zde bude rozvedeno dále.

Gabrieleova práce má pět oddílů, všechny po třech kapitolách, případně částech (jedná se totiž i o přílohy). Autor nejdříve (I) představuje Tvrděho v kontextu české filozofie 20. století a zabývá se jím především jako kritickým dovršitelem pozitivismu Františka Krejčího, jakož i svérázným vykladačem T. G. Masaryka (k žákům obou filozofů patřil). Protože Tvrdý začal „filozoficky soustavně pracovat“ až po první světové válce (Gabriel, s. 37), je centrem autorovy pozornosti meziválečné období jeho působení, kdy také značně zesílily protipozitivistické tendence. Gabriel se v této souvislosti věnuje nejvýznamnějším představitelům české idealistické filozofie na počátku 20. let, v době filozofické diskuse, označované také jako „spor o českou filozofii“ (patřili k nim Karel Vorovka, Vladimír Hoppe, Ferdinand Pelikán, kteří vesměs přispívali do revue *Ruch filozofický*). A patří k Tvrděmu zásluhám, že v tomto sporu nikoli pouze proklamativně, nýbrž v teoretické i praktické oblasti zasloužil se o obhajobu vědeckosti filozofie, jinými slovy řečeno o to, že se na katedrách nestala čistě spekulativní disciplínou.

Zatímco první oddíl Gabrielovy práce přináší četné biografické i faktografické údaje o Tvrděm i dalších představitelích české meziválečné filozofie (a rovněž tak oddíl třetí) a všimá si také širších filozofickohistorických souvislostí, druhý oddíl je více zaměřen na vlastní filozofickou, noeticko-ontologickou problematiku, což znamená na Tvrděho filozofii náboženství, teorii poznání, jeho pojetí vztahu člověka a světa a v neposlední řadě filozofii hodnot. Je tu kromě jiného zdůrazněno Tvrděho kritický racionalismus v noetice, stejně jako skutečnost, že jeho pojetí náboženství přerostlo hranice pozitivistické (vlastně volnomyšlenkářské) kritiky náboženství, a tím je dán i význam Tvrděho pro konstituování vědecké filozofie náboženství. Za vrchol filozofie považoval Tvrdý metafyziku — jeho pojetí je přitom možno označit za kritickorealistické (Gabriel mluví o Tvrděho filozofii jako o materialisticky orientovaném kritickém realismu, srov. s. 91). A je zajímavé, že svým příklonem k teorii emergentního vývoje směřoval Tvrdý vlastně k strukturalistickému myšlení, jak to Gabriel vystihl, nepovažoval však za nutné dále tento postřeh rozvést. Gabriel tu právem rozlišil vlastní povahu Tvrděho filozofování na rozdíl například od jeho výpovědi o materialismu samém. Nutno dodat, že cestu k historickému materialismu Tvrdý nikdy nenašel, zvláště ve druhé polovině 30. let — v souvislosti se zvýšeným zájmem o problematiku společnosti a jejího dalšího vývoje — však o něj projevoval zvýšený zájem. Byl přesvědčením demokrat a „ve filozofii hledal filozofa a ve filozofovi zase člověka“, jak již bylo o Tvrděm řečeno. Celé směřování jeho filozofického myšlení, konkrétně zdůrazňování nikoli skepse z poznání, nýbrž nutnosti optimistického životního stanoviska zaujímaného na filozofickém základě (a to i v díle *Nová renesance*, vydaném roku 1941 v tíživém období okupace), nás opravňuje souhlasit s jedním z Gabrielových ústředních tvrzení, že Josef Tvrdý vskutku byl filozof moderní humanity, což dokázal jak celým svým dílem, tak celým svým životem.

Tvrdý měl základní význam pro vybudování katedry filozofie na brněnské filozofické fakultě a pro město Brno samo jako pro jedno z center naší meziválečné filozofické teorie i praxe (především filozofické propedeutiky); kromě toho pomáhal ve 30. letech jako univerzitní profesor rozvíjet výuku svého oboru na filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Proto také Gabriel v oddíle tzv. Příloh (III) pojednal o filozofii na filozofické fakultě v Brně v celém meziválečném období a o brněnské Jednotě filozofické v letech 1922—1939. Následuje (IV) soupis Tvrděho prací (91 knih, studií, referátů atd.), seznam jeho vysokoškolských přednášek a soupis literatury o něm. Pouze připomeňme některé stěžejní Tvrděho knihy, jako *Filozofie náboženství* (1921), *Logika* (1923), *Světový názor moderního člověka a Vývoj filozofického myšlení evropského* (obě 1923), *Problém skutečnosti u Davida Huma a jeho význam v dějinách filozofie*, *Moderní proudy ve filozofii* (obě 1925), *Úvod do filozofie* (1926, vyšlo také v roce 1947), *Teorii pravdy* (1929), *Novou filozofii* s podtitulem *Analýza dnešní filozofické situace* (1932), *Průvodce dějinami evropské filozofie* (1932, vyšlo také 1947), *Masarykovu filozofii* (1935), *Názory o hrdinství*

a životě společenském (1940), a to již z toho důvodu, že jsou dnes prakticky nedostupné.

Patří k základním přínosům Gabrielovy práce, že je zde na závěr (V) z rukopisné pozůstalosti J. Tvrdeho otištěna předmluva a dvě kapitoly (s. 120—158 Gabrielovy publikace) jeho nedokončeného filozofického spisu *Humanita*. Tvrdý na něm začal pracovat na sklonku 30. let a byla to svérázná filozofická odpověď na tehdejší politické události, zasahující hluboce do myšlení a jednání lidí nejen v Československu, nýbrž v celé Evropě a na světě vůbec. Odpověď aktuální i dnes, třebaže o celku Tvrdeho díla — především díky jeho metodologickým základům — to již tak jednoznačně neplatí.

Ladislav Soldán

